

ruşlarını diğer devletler, bu arada İngilizler de taklit etmişler ve arslan resmi bulunan kuruluşları Doğu pazarlarına sürmüşlerdir.

Osmanlı kaynaklarında XVI. yüzyılda çeşitli kuruluşlar arasında herhangi bir ayırım yapılmazken XVII. yüzyıla girildiğinde biri İspanyol menşeli real (riyal) kuruş, diğeri Hollanda parası olan arslanlı kuruş olmak üzere ayrılmaya başlamıştır. Riyal "kâmil kuruş, tam kuruş" veya "tamam kuruş" adlarıyla da anılırdı. Arslanlı kuruştan ağırca olan bu kuruşun rayici 10 akçe daha fazla idi. Esedî Osmanlılar'ın güney eyaletlerinde "köpekli" anlamında **ebûkelb** takma adıyla anılırdı. Riyal kuruş XVII. yüzyılda genel olarak 80 akçe, arslanlı kuruş ise 70 akçe tutuyordu.

II. Süleyman tahta geçtiğinde cülüs bahşişleriyle birlikte yeniçerilere geciken ulûfelerini ödemek mecburiyeti karşısında iç hazineden çıkardığı altın ve gümüşten yapılmış eşyaları eriterek bunlardan para bastırmayı kararlaştırmış, bu maksatla IV. Mehmed'in Venedik asıllı mühtedi Cerrah Mustafa'ya yaptırdığı mekanik darphânede Türk kuruluşlarını bastırmıştır. Bu kuruluşlar için arslanlı kuruş model olarak seçilmiş, böylece yeni basılan kuruluşlara, üzerinde arslan resmi olmadığı halde "esedî kuruş" adı verilmiştir. Bunlar 24 Şubat 1690'da hazırlanıp padişahın tasvibine sunulmuş ve Darphâne'nin 26 Ocak 1690 - 28 Mayıs 1691 arasındaki faaliyet döneminde basılmıştır. Ancak Darphâne hesaplarının incelenmesinden, Osmanlılar'ın esedî kuruştan çok bunun 2/3 ağırlığında ve değerinde **zolota** adıyla bilinen bir sikkeyi bastırdıkları ve esedî kuruşu daha çok bir hesap parası olarak kullandıkları anlaşılmaktadır. Zolota 6,25 dirhem (20,04 gr.) ağırlığında ve % 40'ı bakır olan bir sikke idi.

Darphâne hesaplarında esedî kuruş diye bir paranın basılması, ancak 9 Mayıs-31 Aralık 1701 arasındaki faaliyet dönemine rastlar. 8,2 (26,39 gr.) dirhem ağırlığında olan bu kuruştan bu dönemde 1.308.936 adet basılmıştır. Aynı dönemde ayrıca 6,25 dirhem ağırlığında 399.031 adet zolota da darbedilmiştir. İlk kuruluşların bir kesesinin yani 500 kuruşunun 4060 dirhem ağırlığında basılması emredilmişti. Buna göre bunların ağırlığı, 8,12 dirhem (26,04 gr.) olmalıdır.

Kuruşun tesbit edilen rayici 120 akçe (40 para), zolotanınki ise 80 akçe (26 pa-

ra 2 akçe) idi. Dolayısıyla bunların birbirlerine nisbeti 2/3'tü. 1717'den sonra ise kuruş 120 akçede kalırken zolota 90 akçeye çıkarılmış, bu sebeple kur nisbeti 3/4 olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Solakzâde, *Târih*, s. 346; İsmâil Galib, *Takvîm-i Meskûkât-ı Osmâniyye*, İstanbul 1307, s. 231-232, 234-235; Halil Sahillioğlu, *Kuruştan XVII. yy.'in Sonuna Kadar Osmanlı Para Tarihi Üzerine Bir Deneme* (doktora tezi, 1958), İÜ İktisat Fak.; a.mlf., *Bir Asırlık Türk Para Tarihi (1640-1740)* (doçentlik tezi, 1965), İÜ İktisat Fak.; a.mlf., "Osmanlı Para Tarihinde Dünya Para ve Maden Hareketinin Yeri", *ODTÜ Gelişme Dergisi, Türkiye İktisat Tarihi Üzerine Araştırmalar*, Ankara 1978, s. 16-20, 36-37; Pakalın, I, 87, 551.

HALİL SAHİLLİOĞLU

ESEDÎ, Muhammed b. Muhammed

(محمد بن محمد الأسدي)

Muhammed b. Muhammed
b. Halil el-Esedî

(ö. 854/1450'den sonra)

et-Teysîr ve'l-i'cûbâr adlı
eseriyle tanınan Suriyeli tarihçi.

Kaynaklarda hayatına dair bilgi yoktur. Hakkında bilinen tek şey, *et-Teysîr ve'l-i'cûbâr* adlı eserini 5 Ramazan 854'te (12 Ekim 1450) tamamladığıdır. Muhammed Kürd Ali, onun İbn Haldûn'dan sonra umran (toplum hayatı ve teşkilatlanma) ve tarih felsefesi konusunda fikir üreten yegâne şahsiyet olduğunu söyler.

Eserleri. Muhammed el-Esedî, Memlûkler'in ekonomik ve sosyal huzursuzlukları içinde bulunduğu IX. (XV.) yüzyılda ülkeyi bunalımdan kurtarmak için taqip edilmesi gereken hususlara dair siyasetnâme tarzında iki eser kaleme almış olup bunlardan *et-Teysîr ve'l-i'cûbâr ve't-tahtîr ve'l-ihtibâr fî mâ yecîbü min hüsnî't-tedbîr ve'n-naşîhati fi't-taşarruf ve'l-ihtiyâr* adını taşıyan kitap günümüze ulaşmıştır. Esedî, Memlûk Sultanı el-Melikü'z-Zâhir Seyfeddin Çakmak zamanında sır kâtibi ve Divân-ı İnşâ sahibine takdim edildiği anlaşılan bu kitabında İslâm inanç ve esaslarına dayanan bir devlet reformu sunmaktadır. Ele aldığı konular bakımından Kâtib Çelebi'nin *Düstûrû'l-amel li-ıslâhi'l-halel*, Âlî Mustafa Efendi'nin *Nasîhatü's-selâtin* ve Koçî Bey'in *Risâle'si-ne benzeyen* eserin birinci bölümünde müellif hangi türden olursa olsun tahrip etme fikrine karşı çıkmakta, İslâm-

da tahribe sadece savaş sırasında ve müslümanların galibiyetine vesile olacaksa sınırlı bir şekilde izin verildiğini belirtmektedir. Toprak rejiminin yetersizliğini, sulama tesislerinin ihmal edilmesini, devletin bedevî saldırılarına karşı taşra halkını korumada âciz kalmasını, mahallî yöneticilerin baskı ve sömürülerini, bunların diğer yöneticiler tarafından himaye edilmesini çöküşü hazırlayan sebepler arasında sayar.

İkinci bölümde devlet adamlarının ahlak ve eğitimi üzerinde durulur. Bunun yönetimde Kur'an ve Sünnet'i esas alarak müslüman halkın saadet ve refahı için çalışmalarını tavsiye eden müellif ülkenin başlıca gelir kaynağı olan tarımın ihmal edildiğini, yeni su kanalları açılmadığı gibi eskilerin de onarılmadığını, nüfuzlu kişilerin iltiması yüzünden adaletin gerçekleşmediğini söyleyerek halkın şikâyetlerini dile getirir.

Üçüncü bölümde ekonomik ve sosyal olaylara ağırlık veren Esedî özellikle sikkeler ve tartı aletlerinde yapılan suistimaller üzerinde durur; bunların Memlûkler yönetimindeki Mısır'ın ekonomik yapısını sarsan iki önemli faktör olduğunu söyler. Bunun için para reformuyla ilgili taslağında darphânenin çok sıkı bir şekilde denetlenmesini ister. Sosyal huzursuzluklara sebep olan hayat pahalılığının da özellikle temel gıda maddelerindeki ticarî faaliyetlerin sadece devlet adamlarının himayesine mazhar bazı kişilerin tekeline bırakılmasından kaynaklandığını belirtir. Müellif, bu usulsüzlüklerin ortadan kaldırılması için hiç kimseye imtiyaz tanınmaması, güvenilir bir merkezî idarenin kurulması, suistimale bulunanların görevden alınarak cezalandırılması gerektiğini söyler ve konuyla ilgili tekliflerini ayrıntılı bir şekilde anlatır.

Dördüncü bölümde ise bunları gerçekleştirecek, tebaanın mutluluğunu kendi şahsî menfaatlerinin üstünde tutacak müslüman bir hükümdarda bulunması gereken meziyet ve vasıflar üzerinde durulur. Müellif nüshası Kahire'de el-Hizânetü't-Teymüriyye'de bulunan (İctimâ, nr. 77) *et-Teysîr ve'l-i'cûbâr* Abdülkâdir Tahiremât tarafından yayımlanmıştır (Kahire 1968).

Esedî'nin, yine siyasetnâme tarzında bir eser olduğu anlaşılan *Levâmi'u'l-envâr ve me'tâli'u'l-esrâr fi'n-naşîhati't-tâmme li-meşâlihi'l-hâşşa ve'l-âmmeh* adlı eseri hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Esedî, *et-Teystr ve'l-i'tibâr ve't-tahrîr ve'l-ihtibâr* (nşr. Abdülkâdir Tuleymât), Kahire 1968; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 165; Ziriklî, *el-A'âm*, VII, 276-277; *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, I, 93; Muhammed Kürd Ali, "et-Teystr ve'l-i'tibâr", *MMİADm.*, III/11 (1923), s. 321-327; Şubhi Labib, "Al-Asadî und sein Bericht über Verwaltung und Geldreform im 15. Jahrhundert", *JESHO*, VIII/3, Leiden 1965, s. 312-316.

HALİL SAHİLLİOĞLU

ESEDİ-i TÛSÎ

(أسدى طوسى)

Ebû Mansûr Alî b. Ahmed b. Mansûr
(ö. 465/1073)

İranlı şair ve dil âlimi.

Tûs'ta doğdu. Hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Esedî lakabı veya mahlasıdır. Eserlerinden, döneminin edebî bilgilerinin yanı sıra matematik, ilâhiyat ve felsefe gibi ilimleri de bildiği anlaşılmaktadır. Muhtemelen Gazneliler'in çökmesi ve Selçuklular'ın Horasan'ı ele geçirmeleri üzerine Tûs'tan ayrılarak Deylem hükümdarlarından Ebû Nasr Cestân'ın yanına gitti (410/1019-20). Bu hükümdarın sarayında on yıl saray şairi olarak bulundu. 447'de (1055), Ebû Mansûr el-Herevî'nin yaklaşık 345 (957) yılında telif ettiği, günümüze intikal eden en eski Farsça yazma eserlerden biri olan *Ebnîye 'an hakâ'iki'l-edviye* adlı ilk Farsça tıp kitabını istinsah etti. Daha sonra Deylem'den ayrılarak Nahcivan'a gitti. 458'de (1066) *Gerşâspnâme* adlı eserini tamamlayıp Arap asıllı Nahcivan Hükümdarı Ebû Dûlef'e ithaf etti. Bir süre sonra Şeddâdiler'den Ani Hükümdarı Münüçîhr b. Şâver'e intisap etti. Bu hükümdar hakkında yay ve mızrağın münazarası ile ilgili kasidesini yazdı. Kaynaklarda Esedî'nin bundan sonraki hayatı hakkında bilgi verilmeden 465'te (1073) öldüğü kaydedilmektedir.

Yakın zamana kadar biri baba (Ahmed b. Mansûr), diğeri de oğlu (Ali b. Ahmed) olmak üzere iki Esedî'nin varlığı kabul edilmekte, *Gerşâspnâme* adlı eser oğula, *Kaşâ'id-i Münâzara* ise babasına atfedilmektedir. Yapılan son araştırmalarda bu iki şahsın aynı kişi olduğu anlaşılmıştır. Esedî'nin Firdevsî'nin hocası olarak gösterilmesini yanında *Şehnâme*'yi yazma görevini kendisine verilme istendiği, ancak kabul etmeyip bu işi Firdevsî'ye havale ettiği şeklindeki rivayetin de gerçeğe ilgisi yoktur.

İran edebiyatının yanı sıra Arap edebiyatını da çok iyi bilen Esedî dindar, duygulu, hayal gücü geniş bir şairdir.

Eserleri. 1. *Kaşâ'id-i Münâzara*. Ebû Dûlef ve Münüçîhr b. Şâver'i öven bu kasideler yer ile göğün (âsmân ü zemîn), ateşperest ile müslümanın (mug u müselmân), mızrak ile yayın (nîze vü kemân), gece ile gündüzün (şeb ü rûz) münazaralarından oluşur. Bu dört kasideye bir de Arap'la İranlı'nın (Arab ü Pârsî) münazarası eklenmiştir. Ancak bu son münazaranın ona ait olduğu kesin değildir. Fazla bir edebî değerleri bulunmayan bu kasideler, İran edebiyatında ilk münazara örneği oldukları için önem taşımaktadırlar. 2. *Gerşâspnâme* (*Kerşâspnâme*). İran millî destanları arasında *Şehnâme*'den sonra en önemli yere sahip olan eser *Şehnâme* vezninde (faülün faülün faülün faül) yazılmıştır. Bazı nüshaları 7000, bazıları ise 10.000 beyittir. Esedî'nin 456-458 (1064-1066) yılları arasında yazıp Ebû Dûlef'e ithaf ettiği eser, daha önce şeh-nâme yazar Ebû'l-Müeyyed el-Belhî'nin mensur şeh-nâmesiyle *Kitâb-ı Gerşâsp* (*Ahbâr-ı Gerşâsp*) adıyla tanınan eserlerine dayanmaktadır. Eserde, ünlü destan kahramanı Rüstem'in büyük ceddî ve Sistan'ın en meşhur pehlivanlarından olan Gerşâsp ve etrafındakilerin maceraları anlatılmaktadır. *Gerşâspnâme*, eski İran sosyal hayatıyla ilgili deyim ve terimlerle bunları ifade etmek için kullanılan arkaik Farsça kelimeler bakımından da önem taşır. Eser aynı zamanda birtakım öğütler ihtiva ettiği için müellifine "hakîm" unvanı verilmiştir. *Gerşâspnâme* ilk olarak Hindistan'da (1307), daha sonra bir bölümü tek cilt halinde Cl. Huart tarafından Fransızca çevirisiyle (Paris 1926), geri kalan bölümü ise yine Fransızca tercümesiyle beraber H. Massé tarafından bu baskının II. cildi olarak yayımlanmıştır (Paris 1951). Eserin tamamını geniş bir önsözle birlikte Habîb-i Yağmâî neşretmiştir (Tahran 1317 hş./1938). 3. *Luğat-ı Fûrs. Ferheng-i Esedî* adıyla da tanınan eser Farsça'nın en eski sözlüklerinden olup Erdeşîr b. Deylemsipâr-i Necmî adında bir şaire ithaf edilmiştir. Sözlükte kelimeler son harflerine göre sıralanmış, anlam verildikten sonra eski şairlerden alınan beyitler örnek olarak gösterilmiştir. *Luğat-ı Fûrs*, adları ve eserleri günümüze kadar gelmeyen birçok şair ve bunların eserleri hakkında bilgi edinme imkânı verdiği için ayrı bir önem taşımaktadır. Eser Paul Horn (Göttingen 1897),

Abbas İkbâl (Tahran 1319 hş.) Debîr-i Si-yâkî tarafından (Tahran 1336 hş.) yayımlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Esedî-i Tûsî, *Gerşâspnâme* (nşr. Habîb-i Yağmâî), Tahran 1317 hş., nâşirin önsözü; Firdevsî, *Şehnâme* (trc. ve nşr. J. Mohl), Paris 1876-78, mütercim önsözü, I, 58 vd.; Devletşah, *Tezkîre*, s. 16; *Mücmelü't-tavârih ve'l-kıssaş* (nşr. Bahâr), Tahran 1318 hş., s. 2-3; Nûrullah et-Tüsterî, *Mecâlisü'l-mü'mînîn*, Tahran 1365 hş., II, 609-612; H. Ethé, "Über Persische Tenzenen", *Verhandlungen des fünften orientalistischen Congresses*, Berlin 1881, s. 48-135; W. Geiger — E. Kuhn, *Grundriss der Iranischen Philologie*, Strassburg 1904, II, 226-228; Hidâyet, *Mecma'u'l-fuşâhâ*, I, 107; Browne, *LHP*, Cambridge 1964 (2. bs.), I, 272-274; Scarcia, "Nota al verso 2075 b del Garsaspname", *Annali Istituzione Orientale di Napoli*, Napoli 1967, s. 267-270; *Reyhânetü'l-edeb*, Tebriz 1346 hş., I, 116; Rypka, *HIL*, s. 162 vd.; Bediüzzaman Fîrûzanfer, *Sûhan ü Sûhanverân*, Tahran 1350 hş., s. 438-491; Safâ, *Hamâse-serâyt der İrân*, Tahran 1351 hş., s. 96-97; a.mlf., *Edebiyyât*, II, 403-421; K. I. Çaykin, "Asadî Starşî Asadî mladşîi", *Sb. Firdousi*, Leningrad 1934, s. 119-160; M. Molé, "Garshâsp et les Sagsâr", *Clio*, sy. 3, Paris 1951, s. 119-160; a.mlf., "L'épopée Iranienne après Firdôsî", a.e., sy. 5 (1953), s. 377-393; Dj. Khaleghi Motlagh, "Esedî-yi Tûsî", *Mecelle-i Dânişkede-i Edebiyyât u 'Ulûm-i İnsânî-yi Dânişgâh-i Firdevsî*, sy. 2, Meşhed 1356 hş., s. 68-130; a.mlf., "Gerdişi der Gerşâspnâme", *İrânname*, I/1, Bethesda 1983, s. 383-433; I/4 (1983), s. 513-559; II/1 (1984), s. 94-147; a.mlf., "Asadî Tûsî", *Etr.*, II, 699; H. Massé, "Asadî", *Et²* (İng.), I, 685-686.

ORHAN BİLGİN

ESEDİYYE

(الأسديّة)

Kâdiriyye tarikatının
Ebû Muhammed Abdullah
b. Ali el-Esedî'ye
(ö. VII./XIII. yüzyıl)
nisbet edilen bir kolu
(bk. KÂDİRİYYE).

ESEDULLAH-ı KİRMÂNÎ

(أسدالله كرماني)

(ö. 893/1488)

Aklâm-ı sitte ve nesta'lik yazılarında
meşhur olan İranlı hattat.

İran'da Kirmanşah'ta doğdu. Aklâm-ı sitteyi aynı zamanda devrinin âlimlerinden olan Seyh Muhammed-i Kirmânî'den meşkederek icâzetnâme aldı. *Devhatü'l-küttâb*'in onu İbn Mukle'nin talebeleri arasında göstermesi doğru değildir. Hayatı hakkında pek az bilgi veren kaynaklar çok usta bir hattat olduğu, Anadolu'ya gelip yerleştiği ve ünlü Türk hat-